

Prof. dr hab. inż. arch. Piotr Lorens
Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej

Gdańsk, dnia 5 maja 2017r.

Recenzja
pracy doktorskiej mgr inż. arch. Dągmary Mliczyńskiej–Hajdy

pt. „Rewitalizacja w procesie zmiany miasta”

wykonanej w Zakładzie Geografii Miast i Ludności
Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego
Polskiej Akademii Nauk
pod kierunkiem prof. dr hab. Grzegorza Węclawowicza

1. Podstawa opracowania

Niniejsza recenzja została sporządzona na podstawie zlecenia prof. dr hab. Marka Degórskiego, Dyrektora Instytutu z dnia 9 marca 2017r. Przy jej opracowaniu kierowano się także opisem wymogów jakie spełniać winna rozprawa doktorska, zawartymi w Ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003r. (z późniejszymi zmianami).

2. Temat, cel, tezy i metoda pracy

Tematem pracy mgr inż. arch. Dągmary Mliczyńskiej–Hajdy jest umiejscowienie procesów rewitalizacji w procesie współczesnych przemian miasta. W tym kontekście Autorka zajmuje się dyskusją dotyczącą pojęcia i charakteru fenomenu rewitalizacji miasta, podejmując fundamentalne z punktu widzenia zarówno badań teoretycznych jak i praktyki samorządowej zagadnienie – a mianowicie czy rewitalizację uznać można za „pożądany, docelowy stan” danej przestrzeni, czy też za „proces prowadzący do zmian w strukturze miasta”. Zauważa przy tym iż procesy rewitalizacji (a w konsekwencji – przemian miasta) mogą mieć charakter zarówno planowy (a więc niejako narzucony przez organy decydujące o kierunkach i rodzajach podejmowanych działań) jak i spontaniczny (czyli inicjowany i prowadzony przez zainteresowanych interesariuszy, w szczególności – przedstawicieli społeczności lokalnej). Równocześnie podejmuje rozważania na temat konieczności podejścia interdyscyplinarnego do omawianej problematyki, w tym – konieczności wykorzystania warsztatu badawczego geografa społecznego.

Odnosząc się do genezy zjawiska odnowy miasta w kontekście międzynarodowym, Autorka słusznie zauważa iż jest ono obecne w dyskursie naukowym i w praktyce samorządowej już od lat 1970-tych. Równocześnie słusznie stawia tezę iż w Polsce procesy odnowy miejskiej zostały uruchomione na większą skalę dopiero wraz z transformacją ustrojową (choć

oczywiście studia i pierwsze realizacje datują się na lata znacznie wcześniejsze). Mimo iż od momentu tego upłynęło już ponad ćwierć wieku, to dopiero w 2015r. zagadnienie planowania i wdrażania procesów rewitalizacji (choć rozumianej w dość wycinkowy sposób) zostało w naszym kraju uregulowane ustawowo. W konsekwencji przyjęcia takiego rozwiązania prawnego obecnie wiele miast i gmin podejmuje obecnie – w oparciu o tę regulację – wysiłek zmierzający do zaplanowania kompleksowych działań zmierzających do podjęcia procesu odnowy najbardziej zdegradowanych fragmentów ich struktur zurbanizowanych. Tym samym temat pracy p. Dagmary Mliczyńskiej–Hajdy uznać można za niezwykle aktualny i trafiony. Podobnie, za słuszny uznać należy wybór języka geografii społecznej jako najbardziej właściwego dla opisywania omawianych zjawisk i fenomenów – co wynika m.in. z redefinicji samego pojęcia (zwartej już zresztą w wymienionej powyżej ustawie) jak i z rozważań na ten temat podejmowanych przez samą Autorkę. Autorka w swojej rozprawie przeprowadza więc zarówno dyskusję teoretyczną związaną z określeniem pojęcia rewitalizacji jak i próbę określenia czy (i gdzie) zaobserwować można oznaki zaawansowania tego procesu. W szczególności dotyczy to oceny stopnia powiązania tegoż z szeroko rozumianymi przekształceniami całych ośrodków miejskich. W konsekwencji stwierdzić można iż – zgodnie z założonym tematem – **przedmiotem pracy jest ocena wpływu rewitalizacji na strukturę współczesnego miasta**, przy czym pojęcie struktury nie dotyczy jedynie kwestii przestrzennych, ale także (a może wręcz przede wszystkim) społecznych i gospodarczych. W kontekście takiego ujęcia uznać należy iż praca ma niezwykle interesujący charakter, jako że Autorka podjęła ważne zagadnienie z punktu widzenia współczesnych teorii kształtowania przestrzeni.

Równocześnie **podjęcie tego tematu uznać należy za w pełni uzasadnione**, co wynika z faktu iż – niezależnie od argumentów przytoczonych powyżej – ok. 21% terenów współczesnych polskich miast wykazuje rozmaite cechy degradacji (cyt. za: Ziobrowski, Jarczewski, 2010). Równocześnie w pracy przytoczono szeroko zakrojoną analizę obecnego stanu badań, z której jednoznacznie wynika iż niewielu autorów posługuje się ujęciami zaproponowanymi przez Doktorantkę. Istotnym elementem pracy jest także część aplikacyjna, związana z określeniem charakteru zjawisk zachodzących w przedmiocie odnowy miejskiej w kontekście dwóch wybranych ośrodków miejskich – Krakowa i Szczecina. Oznacza to iż praca ma znaczenie nie tylko naukowe ale i aplikacyjne, jako że wnioski w niej zawarte służyć mogą podejmowaniu prac o charakterze wdrożeniowym.

We wstępie do pracy Autorka określa m.in. jej cele. Definiuje przy tym zarówno cel główny jak i szczegółowe, w podziale na teoretyczny i praktyczny. I tak, za cel główny Autorka stawia sobie „ustalenie, czy procesy rewitalizacji wywołały w miastach zmiany możliwe do zidentyfikowania w strukturze społeczno – przestrzennej i do topograficznej lokalizacji”. Natomiast cele szczegółowe sformułowała następująco (str. 5):

Cel teoretyczny – „określenie, w jaki sposób koncepcja rewitalizacji jest osadzona we współczesnej myśli geograficznej” oraz „ustalenie spektrum znaczenia (treści i użycia)

pojęcia rewitalizacja, w kontekście współczesnej polskiej praktyki zarządzania zmianą miasta i zaproponowanie typologii procesów rewitalizacji” – uznać można za sformułowany trafnie i precyzyjnie.

Natomiast zapis celu praktycznego – sformułowany jako „konfrontację wiedzy teoretycznej na temat procesów rewitalizacji w miastach z empirycznym materiałem badawczym, opisującym praktykę tego zjawiska w polskich miastach oraz sformułowanie odpowiedzi na postawione pytanie badawcze” jak i (w kolejnym zdaniu) jako „określenie miejsca – tj. znaczenia rewitalizacji i jej przestrzennej lokalizacji – w zmianach zachodzących w polskich miastach” – wymagałby pewnego uporządkowania, choć ogólny jego wydźwięk jest jasny. Autorka wskazuje także iż Jej intencją jest wykazanie iż „rewitalizacja w zmianie miasta zajmuje więcej miejsca niż wynika to z upowszechnionego zakresu aplikacji tego pojęcia, a mianowicie wychodzi poza programowaną interwencje korygującą różnorodne, a skumulowane miejskie deficyty”. Tak sformułowane **cele pracy uznać należy za interesujące, generalnie prawidłowo sformułowane i dobrze korespondujące z przyjętym tematem i założoną problematyką**. Co istotne, lektura dalszych części pracy skłania ku konkluzji iż można je uznać za zrealizowane.

Na bazie wymienionych powyżej celów Autorka formułuje założenia pracy. Stawia przy tym tezę iż zagadnienie miejsca rewitalizacji w zmianie miasta należy ująć fenomenologicznie. Uzasadnione jest to wieloznacznością i wieloaspektowością podjętego zagadnienia. Przytacza także (na str. 7) sformułowaną przez siebie definicję tego fenomenu, stwierdzając iż rewitalizacja to „koncepcja odnawiania (części) miasta, jeden z kierunków myślowych współczesnych badań teoretycznych i aplikacyjnych nad przekształceniami miasta”. Przeprowadzona przez Autorkę na potrzeby rozprawy analiza stanu badań dobrze oddaje złożoność omawianego zagadnienia oraz jednocześnie stanowi dowód na bardzo dobrą znajomość literatury przedmiotu. Doktorantka ciekawie opisuje przy tym różne nurty badań w kontekście głównego tematu rozprawy – a więc relacji procesów rewitalizacji do różnych aspektów przemian struktury miasta. Autorka nie stawia w swojej pracy jednoznacznie sformułowanych tez, formułuje natomiast hipotezy (w tym – główną i szczegółową – str. 22) oraz pytania badawcze (str. 28-30). Zarówno hipotezy jak i pytania badawcze odnoszą się do poszczególnych problemów badawczych określonych wcześniej, w tym – do wskazanego przez Autorkę dualistycznego charakteru rewitalizacji (a więc zarówno procesu jak i jego wyniku). Określone w ten sposób pole badań (obejmujące zarówno mieszkańców miast jak i miejsce jako przedmiot zmiany) jest ujęciem niezwykle szerokim, bardzo interesującym i ambitnym (a także – rzadko spotykanym w literaturze przedmiotu), ale przez to nieco zbyt wielowątkowym i trudnym do precyzyjnego omówienia. Nie mniej jednak uznać należy iż **określony przedmiot badań oraz sformułowane hipotezy i pytania badawcze zostały sformułowane w generalnie poprawny sposób, zgodny z wymogami stawianymi przed pracami naukowymi**. Na podkreślenie zasługuje także fakt iż w części wnioskowej Autorka formułuje konkluzje korespondujące z postawionymi hipotezami i pytaniami badawczymi.

W prowadzonych studiach Autorka posługuje się głównie metodami jakościowymi, bazując na wynikach przeprowadzonych przez siebie zarówno studiów literaturowych jak i badań empirycznych, związanych z wybranymi studiami przypadku. Obejmują one zarówno sondaż ankietowy jak i wywiady pogłębione. **Metody te są charakterystyczne dla badań nad charakterem przemian współczesnych miast i uznać je można za dobrze dobrane do przedmiotu pracy.**

Podsumowując dotychczasowe rozważania należy stwierdzić iż Autorka w sposób generalnie poprawny sformułowała temat, cel i hipotezy oraz badania badawcze pracy. W swoich badaniach oparła się zarówno na badaniach literaturowych jak i na własnych badaniach nad omawianym zagadnieniem, w tym – nad dwoma szczegółowo omówionymi studiami przypadku. Zawarty w pracy materiał pozwala na stwierdzenie iż Autorka bardzo dobrze porusza się w omawianej problematyce.

3. Struktura pracy

Praca liczy 209 ponumerowanych stron, złożonych w jeden tom o formacie A4. W dysertacji wyodrębniono dziesięć zasadniczych rozdziałów, w tym wstęp oraz wnioski.

Poszczególne rozdziały poświęcone są wyodrębniającym się zagadnieniom. Wstęp obejmuje określenie przedmiotu i celu pracy, a także założeń i problemów badawczych. Rozdział drugi poświęcony jest studiom literaturowym. W rozdziale trzecim zawarto hipotezę i pytania badawcze, natomiast w rozdziale czwartym – omówiono pole badań i metody badawcze. Zasadnicza część rozprawy obejmuje rozdziały od piątego do dziewiątego, w ramach których zawarto zarówno teoretyczne omówienie badanych zagadnień jak i podsumowano przeprowadzone badania empiryczne. Podsumowaniem rozprawy jest rozdział dziesiąty, zawierający wnioski.

Zasadniczej treści pracy towarzyszą załączniki (w tym materiały związane z przeprowadzonymi badaniami ankietowymi – zarówno ich kwestionariusze jak i zestawienie uzyskanych wyników) oraz streszczenia i spisy pozycji literatury, tabel i rycin. Wykaz bibliograficzny obejmuje łącznie 206 pozycji. Znakomita większość z nich jest ściśle związana z tematyką pracy i są to jednocześnie pozycje z ostatnich lat – a więc bardzo aktualne.

Przedstawiona struktura pracy nie budzi wątpliwości Recenzenta. Obejmuje ona zarówno części wprowadzającą i podsumowującą, omówienie kwestii teoretycznych, odniesienia do praktyki i wreszcie omówienie wyników badań empirycznych. Innymi słowy, ujęto w pracy zarówno sformułowanie celu badań i hipotezy, omówienie kontekstu badanego zagadnienia jak i przeprowadzenie szczegółowych analiz w odniesieniu do wybranych studiów przypadku. Na tej bazie przebadano wybrany problem naukowy, formułując szereg konkluzji go dotyczących. Tak więc uznać można iż **praca spełnia cechy rozprawy doktorskiej.**

4. Uwagi merytoryczne do zawartości pracy

Jak już wspomniano, praca jest dobrze skonstruowana i spójna pod względem merytorycznym, a poszczególne rozdziały stanowią uzupełniające się nawzajem elementy. Dodać należy iż Autorka świadomie najpierw określiła kontekst zagadnienia, następnie przeprowadziła analizę wybranych studiów przypadku, a na tej podstawie omówiła wnioski dotyczące wykorzystania omówionych wcześniej kwestii oraz odpowiedziała na pytania badawcze.

Niezależnie od tych rozważań natury ogólnej, Recenzent dostrzegł w pracy szereg elementów wymagających wyjaśnienia lub korekty, ew. uzupełnienia. I tak, wymienić tu należy:

- Autorka uważa rewitalizację za „rodzaj formacji myślowej spełniającej funkcję intelektualnej bazy dla metodyki wprowadzania zmian we współczesnym polskim mieście” (str. 8). Oznacza to iż – zdaniem Autorki – rewitalizacja „oddziałuje teraz jak prąd myślowy – ideologicznie i całościowo wpływa na miasto i jego kulturę zmiany” (str. 9). Na tym tle pojawia się – zdaniem Recenzenta – pewna sprzeczność wynikająca z przyjęcia do rozważań w pracy definicji rewitalizacji z zapisami ujętymi w Ustawie o Rewitalizacji. W związku z tym Recenzent wnosi o przedstawienie przez Autorkę w trakcie publicznej obrony pracy Jej osobistego odniesienia się do sposobu sformułowania tejże definicji ustawowej i ew. jej zasadności.

- kolejnym elementem – wymagającym wyjaśnienia – jest konieczność jasnego określenia definicji kategorii „miejsca” (str. 6). Autorka proponuje tu wybór paradygmatu geografii humanistycznej jako punktu odniesienia do formułowania definicji tegoż, przytacza także ujęcia stosowane przez architektów czy urbanistów. Jednakże zdaje się przy tym pomijać sposób patrzenia na pojęcie „miejsca” z punktu widzenia socjologii przestrzeni czy antropologii kultury. Stąd Recenzent wnosi aby Doktorantka w trakcie publicznej obrony wskazała na ile ujęcia charakterystyczne dla nauk społecznych (a w szczególności właśnie socjologii przestrzeni czy antropologii kultury, reprezentowane choćby przez M. Auge’a) uważa za istotne z punktu widzenia formułowanych przez siebie definicji i ujęć.

- trzecim elementem wymagającym doprecyzowania są cytowane przez Autorkę „fazy ewolucji (podejścia do) odnowy miasta” (str. 7). Fazy te nie są w pracy dokładnie opisane, choć w kolejnych partiach rozprawy Autorka powraca do tego wątku, cytując szereg prac odnoszących się do tego zagadnienia wraz z genezą wspomnianej przez siebie typologii w/w faz (str. 18 i dalej). Stąd – podobnie jak w odniesieniu do zagadnień wspomnianych powyżej – Recenzent wnosi o szerokie naświetlenie tej kwestii w trakcie publicznej obrony pracy oraz sformułowanie jednoznacznych kryteriów wyodrębniających rewitalizację od poprzedzających ją faz ewolucji podejścia do odnowy miasta (a więc od rehabilitacji i regeneracji).

- kolejną kwestią – jaka nasuwa się w trakcie lektury rozprawy – jest sprawa charakteru zmian w strukturze społeczno – przestrzennej części miasta dotkniętej degradacją, jakie mogą być oznaką rewitalizacji „skutecznej” – a więc prowadzącej do osiągnięcia stanu ożywienia. Zagadnienie to jest istotnym zarówno dla procesu rewitalizacji rozumianego jako realizacja określonych działań o charakterze zaplanowanym jak i o charakterze samoistnym. Autorka przytacza tu odpowiedzi wywodzące się z teorii kształtowania krajobrazu oraz z nauk społecznych, w tym koncepcję „esencji miejskości” (str. 12-13). W tym kontekście Recenzent wnosi o wyjaśnienie czy – zdaniem Autorki – słuszną jest teza odnosząca się do tożsamości efektów rewitalizacji oraz kreowania owej „miejskości”, a także związków pomiędzy zanikiem miejskości (*urban glue*) a degradacją struktury.

- bardzo ciekawymi są także rozważania Autorki na temat relacji procesów odnowy miasta do kwestii solidaryzmu społecznego (str. 43). Recenzent wnosi tu o rozwinięcie tego wątku i określenie na ile kwestia ta znajduje odzwierciedlenie w odniesieniu do różnych ujęć rewitalizacji (jako procesu i wyniku, jako działania spontanicznego i planowego).

- w części pracy związanej z ankietowymi badaniami jakościowymi Autorka przedstawiła wyniki analiz pomyślanych tak aby dostarczyć wiedzę na temat wartości przypisanych do rewitalizacji oraz o cechach (desygnatach) tego procesu. Wyniki ich potwierdzają stawiane przez Autorkę hipotezy. Na tej bazie dokonany został wybór ośrodków do drugiej części badań empirycznych – Krakowa i Szczecina – a więc miast, w których po raz pierwszy w Polsce na szerszą skalę zainicjowano procesy rewitalizacyjne. W ich wyniku Autorka dochodzi do konkluzji iż „obecnie pierwszoplanowym (...) celem programowanej rewitalizacji w Krakowie i Szczecinie jest oddziaływanie na ich materialną tkankę i uzupełnianie deficytów w różnej skali, co skutkuje wywoływaniem zmian w morfologii miasta oraz w strukturze funkcjonalnej miasta” (str. 96). Równocześnie we wprowadzeniu do tej części Autorka stwierdza iż „polem drugiej części badań empirycznych będą duże miasta, o złożonej strukturze społeczno – przestrzennej” jako że w ośrodkach tych wyniki badań ankietowych wskazały na rozumienie rewitalizacji w jej szerokim spektrum (str. 60). W tym kontekście Recenzent wnosi o wyjaśnienie przyczyn tych ew. rozbieżności i przedstawienie opinii własnej Autorki na temat charakteru zachodzących w obu ośrodkach procesów tudzież ich podobieństwa / różnic w stosunku do procesów zachodzących w ośrodkach mniejszych.

- końcowym elementem rozprawy jest zestaw wniosków – w podziale na wnioski ogólne, szczegółowe i aplikacyjne. Wnioski ogólne i szczegółowe stanowią odpowiedź na postawione pytania badawcze oraz weryfikują sformułowane na potrzeby pracy hipotezy. Natomiast wnioski aplikacyjne – empirycznie weryfikując tezy A. Majera co do zajmowania przez rewitalizację miejsca odrodzenia miasta (str. 109) – prowokują do pytań o zasadność stosowanych obecnie metod ewaluacji programowanej rewitalizacji. Na tym tle Recenzent wnosi o przedstawienie własnej refleksji Autorki co do zasadności stosowanych obecnie w programowaniu rewitalizacji metod.

Przedstawione pytania i uwagi nie mają wpływu na bardzo pozytywną ocenę pracy. Można wręcz stwierdzić, iż Autorka – prowokując do ich zadania – **wyznacza w swojej rozprawie nowe kierunki badań nad zjawiskiem rewitalizacji**, co uznać należy za jej dużą zasługę. Natomiast przy ew. publikacji pracy warto byłoby ponownie przeanalizować kwestie wymienione powyżej, a odpowiedzi na postawione pytania zawrzeć wprost w publikowanej treści.

5. Uwagi redakcyjne

Praca została starannie przygotowana pod względem graficznym i edytorskim. Wzbogaceniem tekstu pracy są tabele i ryciny, w tym w części opracowane lub przetworzone przez Autorkę. Autorka posługuje się dobrym językiem, choć jest ona nieco trudna w lekturze, co wynika z dużego jej nasycenia dość oszczędnie omawianymi teoretycznymi aspektami przedstawianych zagadnień. Wyrazić należy przy tym żal, iż Autorka nie zdecydowała się na zastosowanie w szerszym stopniu wyjaśnień, pozwalających nieprzygotowanemu czytelnikowi na pełniejsze zrozumienie podejmowanych zagadnień. Mimo to nie budzi wątpliwości warsztat naukowy pracy – Autorka w sposób poprawny posługuje się przypisami oraz powołaniami literaturowymi. W pracy dostrzec można jedynie nieliczne mankamenty redakcyjne – jak powtórzenie tego samego akapitu na str. 13 i 21. Zauważyć także można pewne błędy w pisowni niektórych nazwisk cytowanych autorów (jak Sztompke zamiast Sztompka, str. 36). W wypadku publikacji rozprawy (co zresztą Recenzent gorąco poleca, w szczególności w odniesieniu do jej części teoretycznej) sugeruje się ponowne przemyślenie tych kwestii oraz przeprowadzenie starannej redakcji i korekty.

6. Wnioski końcowe

Uznać należy iż Autorka w przedstawionej rozprawie postawiła szereg pytań badawczych i sformułowała hipotezę. Zrealizowała także postawiony cel pracy. Tym samym, niezależnie od zgłoszonych w recenzji drobnych uwag i zastrzeżeń, w mojej opinii rozprawa doktorska mgr inż. arch. Dągmary Mliczyńskiej-Hajdy spełnia kryteria stawiane przed rozprawami doktorskimi – albowiem **rozwiązuje postawiony problem naukowy, wykazując się przy tym ogólną wiedzą teoretyczną w wybranej dziedzinie**. Na tej podstawie stawiam wniosek o **przyjęcie recenzowanej pracy jako rozprawy doktorskiej i dopuszczenie jej do publicznej obrony**. Uważam także iż praca (a przynajmniej jej część teoretyczna) winna być niezwłocznie opublikowana jako ważne i interesujące źródło dla specjalistów - zarówno badaczy jak i praktyków – zajmujących się przedmiotowym zagadnieniem.

